

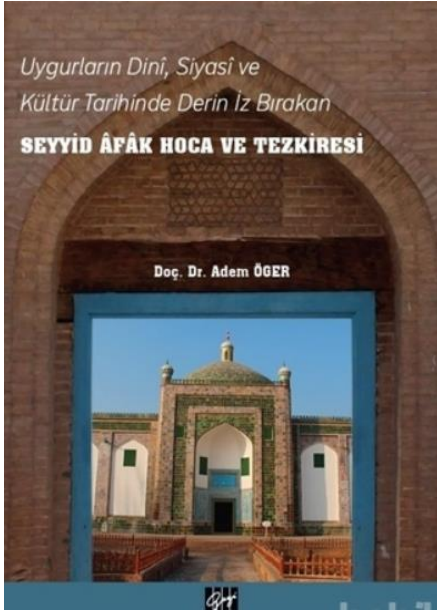

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 23 Aralık/December 2020 s. 388-390
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut379>
Mainz-Almanya/Germany

Kitap Değerlendirmem/ Book Review

Öger, Adem (2020). *Uygurların Dinî, Siyasi ve Kültür Tarihinde Derin İz Bırakan Seyyid Âfâk Hoca ve Tezkiresi*. Ankara: Gazi Kitabevi

Tarihinde Türk kültürüne resimden müziğe, edebiyattan minyatüre kadar çok değişik alanlarda eserler kazandıran Uygurlar, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla değin Kâşgar, Yarkend, Hoten gibi coğrafyalarda Çağatay Türkçesiyle yazılmış çok sayıda eser de bırakmışlardır. Bu eserlerden *Âfâk Hoca Tezkiresi* Uygurların tarihi ve yazıldığı dönemin sosyal yaşantısına ışık tutacak niteliktedir. Adem Öger tarafından kaleme alınan *Uygurların Dinî, Siyasi ve Kültür Tarihinde Derin İz Bırakan Seyyid Âfâk Hoca ve Tezkiresi* başlıklı eser de Uygurların tarihinde önemi

olan bir eserin derinlemesine incelenmesi ile ortaya konulmuştur. Çalışma "Giriş" ve birbirinden bağımsız beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın bütünü değerlendirildiğinde Türk dili tarihi bakımından Âfâk Hoca ile ilgili en geniş ve kapsamlı yayın olduğu anlaşılacaktır. Bununla birlikte Uygurlarda tezkirecilik konusu da çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Fatih ERBAY*

Akdeniz Üniversitesi

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Dr. Öğrt. Üyesi
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Antalya-Türkiye.
Elmek: fatiherbay@akdeniz.edu.tr
ORCID:

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 12.11.2020
Kabul Tarihi: 14.12.2020
E-yayın Tarihi: 15.12.2020

Giriş bölümünde “*Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi Hakkında*” başlıklı kısımda çalışmada izlenen yöntem açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu kapsamda İsveç Lund Üniversitesi Kütüphanesi Gunnar Jarring Koleksiyonu Prov. 22’de kayıtlı eser, çalışmanın temel malzemesini oluşturmaktadır. Devamında “*Âfâk Hoca Üzerine Yapılan Bilimsel Çalışmalar*” başlığı gelir. Bu kısmı da dörde ayırmak mümkündür. İlk olarak Türkiye’de Âfâk Hoca ile ilgili yapılan çalışmalar tanıtılmıştır. Daha sonra Doğu Türkistan’da konu ile ilgili yapılan yayınlar ortaya konulmuştur. Bu bölümü Rusya ve Orta Asya’da yapılan çalışmalar izlemiş; son olarak da Batı dünyasında Âfâk Hoca üzerine yapılan yayınlar ayrıntılı olarak verilmiştir. Buradan yola çıkarak Batı’da Âfâk Hoca üzerine yapılan yayınlar sayı bakımından dikkat çekicidir.

1. Bölüm, “*Uygurların Tarihinde Hocalar ve Âfâk Hoca*” başlığı taşımaktadır. Başlık altında öncelikle “Hoca” kavramı üzerinde durulmuştur. *Hoca, İnan, İmam, Seyyid, Hazret* gibi dinî anlamlar ifade eden kavramların 15. yüzyıldan itibaren Doğu Türkistan’da dinî şahsiyetler tarafından kullanıldığı ve bu şahsiyetlerin hem İslâm dininin yayılmasında etkili oldukları hem de Doğu Türkistan’da kurulan devletlerin yönetiminde imtiyaz kazandıkları anlatılmıştır. Doğu Türkistan’ın dinî, siyasi ve kültürel hayatında oldukça etkili olan Hocaların ortaya çıkışı eserin bu bölümünde ayrıntı bir şekilde incelenmiştir.

Orta Asya’da kaleme alınan tezkirelerin baş kısımlarında ya da ilgili yerlerinde çeşitli silsile/şecerelere yer verilmesi genel bir özelliktir. Bu bakımdan üzerinde çalışma yapılan “*Tezkire-i Âfâk Hoca*” nüshalarının başında da şecere/silsile verildiğini öğrenmekteyiz. Çalışmanın bu bölümünde Muhammed Sâdık Kâşgarî tarafından kaleme alınan “*Tezkire-i Azîzân*” ve “*Tezkire-i Hâcegân*”da verilen silsileler üzerinde durulmuştur. Daha sonra çalışma konusu olan “*Tezkire-i Seyyid Âfâk Hocam*”ın A ve B nüshalarındaki Mahdûm-ı A`zam’ın silsileleri verilmiştir.

Hâcegân silsilesine mensup olup “Pîr-i Türkistan” olarak tanınan Hoca Ahmed Yesevî, Yesi’de İslâm dinini anlatmaya başladığında Orta Asya’nın birçok noktasında tarikatların kuvvetlendiği, tekkelerin yükseldiği bir ortam bulunmaktaydı. Bu ortam artarak devam edecek, “Hoca”ları Orta Asya’da kendilerinden söz edilecek duruma getirecekti. Mahdum-ı Âzam olarak tanınan ve Nakşibendi tarikatının atası olarak sayılan Hoca Ahmed Kâsânî’nin soyundan gelen Hoca’lar Kâşgar ve Yarkend merkezli Doğu Türkistan’daki otorite boşluklarından yararlanmışlar, 15.-16. yüzyıldan sonra nüfuzlarını arttırmışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda hocaların Aktağlıklar ve Karatağlıklar olarak ikiye ayrılması çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiştir. Birinci bölümün son başlığı “*Âfâk Hoca Dönemi*”dir. Bu kısımda daha önce üzerinde durulan Mahdum-ı A`zam’dan sonraki dönem, özellikle Âfâk Hoca dönemi ele alınmıştır.

2. Bölümün başlığı “*Uygurlarda Tezkirecilik Geleneği*”dir. Burada öncelikle “*Tezkire Kavramı*” üzerinde durulmuş daha sonra “*Uygurlarda Tezkirecilik Geleneği*” okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Doğu Türkistan’da Uygurlara ait olan ve Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan çok sayıda tezkire olduğu bilinmektedir. Eserin bu bölümünde “*Sultan Kırılmış Ata Tezkiresi*”, “*Tezkire-i Süt Bibi Pâdişâh*”, “*Tezkire-i Mevlâna 'Arşüddin Velî*”, “*Ebû Nasr Samânî Tezkiresi*”, “*Tezkire-i Buğra Han*”, “*Yusuf Kadir Han Gazi Tezkiresi*”, “*Tezkire-i Arslan Han*”, “*Tezkire-i Hazret-i İmâmân-ı Keriyâ*”, “*Tezkire-i Çihilten*”, “*Tezkire-i Abdulmanan*”, “*Kıssa-i Meşreb*”, “*Tezkire-i Hoca Muhammed Şerîf Buzurgoâr*”, “*Tezkire-i Hâcegân*”, “*Tezkire-i Azîzân*”, “*İslamnâme*”, “*Dört İmam Tezkiresi*”, “*Tezkiretü'l-Evliyâ*”,

“Tezkire-i Mahdûm-ı Azam”, “Dâstân-ı Mansûr” tezkireleri hakkında geniş bilgi verilmiştir.

3. Bölüm “Âfâk Hoca Tezkiresi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Âfâk Hoca Tezkiresi’nin nüshaları tanıtılmıştır. Daha sonra tezkirenin yapısı ve olay örgüsü ayrıntılarıyla verilmiştir. Çalışmada dikkat çeken kısım, tezkirede yer alan kişi isimleri, yer isimleri ve şehirler, kavimler ve topluluklar, keramet ve olağanüstülükler, geleneksel inanışlar gibi konuların tek tek açıklanmasıdır. Bu bölüm, çalışma konusunun da özünü niteliğindedir.

4. Bölüm “Uygurlarda Mezar Kültürü ve Âfâk Hoca Mezarı” konusunu ele almıştır. Türk dünyasının genelinde büyük önem taşıyan mezar ve mezarın etrafında gelişen ritüeller “Uygur Mezar Kültürü” başlığı altında incelenmiştir. Daha sonra Âfâk Hoca Mezarı ile ilgili hem mimari yapısı, hem de mezar ile ilgili inanış ve sözlü anlatımlar üzerinde durulmuştur.

5. Bölüm “Tezkire-i Seyyid Âfâk Hocam”ın transkripsiyonlu metninin verildiği kısımdır. 64 varak olan ve yer yer manzum parçaların bulunduğu metin Adem Öger tarafından transkripsiyonlu olarak Lâtin harflerine aktarılmıştır.

Bu bölümün devamında “Sonuç” kısmı gelmektedir. 1640’larda Kâşgar’ın “Yağdu” köyüne önce Âfâk Hoca’nın babasının daha sonra kendisinin defnedilmesiyle başlayan, o tarihten bugüne ziyaretçisi eksik olmayıp mezarla ilgili çeşitli ritüellerin gelişmesi, onun hakkında anlatılanların aktarım ve yayılımı için bir merkez konumundadır. Türklerde önemi büyük olan mezarlar ve bununla ilgili anlatılar çalışmada incelikle ele alınmıştır. Eserin sonuna “Ekler” kısmı ilave edilmiş, burada tezkirenin nüshalarından örnek sayfalar verilmiştir. Ayrıca Âfâk Hoca’nın mezarından fotoğraflar da çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Doğu Türkistan’da 15. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Çağatay Türkçesiyle eserler kaleme alan Uygurlar için bir tezkirecilik geleneğinin varlığından söz etmek mümkündür. Neredeyse 500 yıl devam eden bu süre zarfında farklı konularda birçok tezkire kaleme alınmıştır. Adem Öger tarafından tüm yönleriyle incelenen Âfâk Hoca ve onun tezkiresini de Uygurların tarihi, inanışları ve kültürü noktasında değerlendirmek yanlış olmaz. Çalışma Türk tarihine, kültürüne ışık tutacak niteliktedir. Bu kapsamlı çalışmayı okuyucu ile buluşturan Adem Öger’i tebrik ediyoruz.

